

stupanj istraženosti te problematike omogućava izradu sinteze, jer su opsežnim analitičkim radovima obuhvaćene i obrađene u osnovi sve bitne komponente. Najprirodnije je da tu sintezu očekujemo iz pera B. Hrabaka. Posve je razumljivo da je potrebno još istraživanja da bi se do kraja ispitali i znanstveno ocijenili sudjelovanje i doprinos pripadnika pojedinih jugoslavenskih naroda oktobarskoj revoluciji i njihov utjecaj na razvoj revolucionarnog pokreta u domovini. To se osobito odnosi na historiografiju radničkog pokreta u Hrvatskoj jer o toj značajnoj problematici zasad nemamo znanstvenih radova.

Stanislava Koprivica-Oštrić

*AHMED NAZEČIĆ, Rad Jugoslovenskih odbora za pomoć gladnima u Rusiji, Prilozi za istoriju socijalizma, 1, 1964, 235—277.**

Akcija jugoslovenskih odbora za pomoć gladnima u Rusiji od 1921. do 1923. godine vrlo je slabo obrađena u našoj historiografiji. Ako se uzme u obzir da je ta pomoćna akcija bila dio široke međunarodne akcije, te da je ujedno predstavljala začetak kasnije Crvene pomoći, smatramo da bi tome pitanju trebalo posvetiti više pažnje.

Tu je akciju prvi pokušao naučno obraditi Ahmed Nazečić u raspravi »Rad jugoslovenskih odbora za pomoć gladnima u Rusiji« objavljenoj u *Prilozima za istoriju socijalizma*, a u svojoj je knjizi »Revolucionar Asim Behmen na putevima internacionalizma«, Sarajevo 1967, str. 79—178, dao publicistički prikaz ove akcije.

U uvodnom dijelu rasprave »Rad jugoslovenskih odbora za pomoć gladnima u Rusiji« Nazečić navodi uzroke gladi u Rusiji godine 1921. i prikazuje djelatnost međunarodnih humanitarnih organizacija. Opisujući ekonomsko stanje u Sovjetskoj Rusiji i pomoćnu akciju međunarodnog proletarijata i drugih progresivnih organizacija, autor se, uglavnom, služio podacima tadašnje jugoslovenske periodike. Razumljivo je da autoru nije bila na raspolaganju originalna izvorna građa, ali je svakako morao, što je jedino metodološki u historiografiji i pravilno, obratiti pažnju na tadašnju štampanu građu i na literaturu koja se bavi tom problematikom. Ondašnja jugoslovenska radnička i građanska periodika nije mogla dati autoru vjerodostojne podatke, te, vjerojatno iz tog razloga, pišući o uzrocima gladi, autor ne spominje jedan od najvažnijih — »ratni komunizam«.¹ Svakako su važni i oni uzroci gladi koje autor navodi:

* Kritički osvrt na rad A. Nazečića napisao je B. Gligorijević, najprije u *Socijalizmu*, 3/1966, 427—428, a zatim opširnije u *Istorijskom glasniku*, 2—3/1966, 207—214. Ovaj prikaz je prilog diskusiji koju je pokrenuo Gligorijević u *Istorijskom glasniku*.

»Ratni komunizam« je jedna faza u društveno-ekonomskom razvitku Sovjetske Rusije u periodu od oktobarske revolucije do završetka građanskog rata, a temeljio se, između ostalog i na rekviziciji poljoprivrednih viškova, koje su, kao i industrijske proizvode, dijelili državni organi. Manji dio tih viškova razdijeljen je po gradovima za potrebe radnika u industriji, dok je veći dio otišao na uzdržavanje Crvene armije. Opširnije o tome vidi: R. Lovrenčić, Osnovni problemi ekonomskog i socijalnog razvoja SSSR-a od 1920. do 1941. god., I dio, *Nastava povijesti*, 1/1967, 28—38.

katastrofalna suša godine 1921, građanski rat i ekonomska blokada Sovjetske Rusije, ali nikako ne smijemo previdjeti činjenicu da se »ratni komunizam« temeljio na sistemu rekvizicije svih viškova poljoprivrednih proizvoda iznad osnovnoga životnog minimuma seljaka. Ako se uzme u obzir podatak da godine 1913. od ukupne proizvodnje žita tržni viškovi čine 26⁰/₀, dok je preostalih 74⁰/₀ trošilo selo za vlastite potrebe, u godini 1920. ukupna je poljoprivredna proizvodnja iznosila samo 65⁰/₀ predratne.² Usporedimo li te podatke, dobivamo jasnu sliku o položaju seljaka koji su od svoje žetve, a ona je ionako bila ispod normalne potrošnje prije rata, morali davati, često i prisilno, rezerve za osiguranje prehrane u slučaju nerodne godine. Naravno da je posljedica takve politike bilo i smanjenje poljoprivredne proizvodnje, budući da seljak nije imao nikakvog poticaja za usavršavanje proizvodnje.³ Pišući o porezu u prirodi, koji je zamijenio sistem rekvizicije u proljeće godine 1921, Vladimir Ilič Lenjin je rekao: »Naročiti ratni komunizam sastojao se u tome što smo mi faktički uzimali seljacima sve viškove, a ponekad čak i ne samo viškove nego i deo hrane potrebne seljaku, uzimali za podmirivanje rashoda na vojsku i na izdržavanje radnika. Uzimali smo većinom na dug, za papirni novac [...].«⁴ Ako uzmemo u obzir taj citat, nužno nam se nameće pomisao da je jedan od glavnih uzroka gladi bila rekvizicija seljačke rezerve žita, budući da sušna godina 1921. nije donijela urod dovoljan da zadovolji životni minimum.

Slične primjedbe mogu se postaviti i opisu akcije međunarodnih humanitarnih organizacija. Pri opisu te akcije Nazečić se služio, uglavnom, podacima suvremene jugoslavenske periodike, iako o toj akciji postoji i obimna literatura na engleskom jeziku.

Smatramo da je autor, ako se već služio podacima suvremene jugoslavenske periodike, trebao da se njima koristi samo kao ilustracijom kako je tadašnja jugoslavenska štampa opisivala situaciju u Rusiji i međunarodnu pomoćnu akciju, a ne da na temelju njih donosi određene zaključke o stvarnom stanju. Glavni dio rasprave odnosi se na akciju jugoslavenskih odbora za pomoć i na stav vlade Kraljevine SHS prema toj akciji. Govoreći o stavu vlade Kraljevine SHS, Nazečić uvijek upotrebljava izraz »zvanična jugoslavenska vlada«, što je pogrešno, jer navodi čitaoca na pomisao da je postojala i neka druga — nezvanična vlada.

Osvrćući se na stav KPJ prema akciji prikupljanja pomoći, Nazečić kaže: »Bili su to teški uslovi za rad u vreme kada je režim neustavnim aktima, prvo Obznanom a nešto kasnije Zakonom o zaštiti države, zabranio legalni rad KPJ i klasnim sindikatima. Partija, nepripremljena za ilegalni rad, morala je pod terorom buržoaske vlasti izgrađivati novu taktiku borbi i pronalaziti nove forme delovanja, s jedne strane, a, s druge, *boriti se protiv provokativnog držanja ministerijalista i centrumaša, koji su otežavali i onako teške uslove rada* (podvukao S. Ž.), što se odražavalo i na samoj akciji prikupljanja pomoći.«⁵ To nije potpuno ispravno jer se ne može govoriti da su potkraj godine 1921. centrumaši otežavali rad KPJ, kad je poznato da je lijeva struja KPJ raščistila s centrumašima još na Vukovarskom kongresu 1920. godine.

² R. Lovrenčić, n. dj., 29.

³ I. B. Berhin, Istorija SSSR (1917—1964. god.), Moskva, 1966, 182.

⁴ V. I. Lenjin, Izabrana dela, Beograd, 1950, tom II, knj. 2, 414.

⁵ A. Nazečić, Rad jugoslovenskih odbora za pomoć gladnima u Rusiji, Prilozi za istoriju socijalizma, 1/1964, 243.

Nazečić je podijelio trajanje akcije na tri vremenska razdoblja, smatrajući, potpuno ispravno, da se intenzitet rada odbora razlikuje u određenim periodima. Na žalost Nazečić objašnjava ta vremenska razdoblja prilično nejasno i kontradiktorno:

»Za prvo razdoblje, koje traje od polovine 1921. do sredine februara 1922. godine (podvukao S. Ž.), karakteristično je da odbori uglavnom još nisu oformljeni, ali se i u partijskoj i u naprednoj građanskoj štampi sve češće piše o katastrofalnoj suši u Rusiji i njenim poslasticama. Mada su se u ovom razdoblju neki buržoaski listovi deklarirali za potrebu pružanja pomoći, u objavljenim napisima, pisanim na osnovu telefonskih i kratkih, brzozajvnih izvještaja, ima preteranosti i očiglednih kontradikcija, jer su pisani takvim tonom kao da je sovjetska vlada kriva za glad, a ne suša i ekonomska blokada. Tek od septembra 1921. može se govoriti o prevazilaženju početnih i stvaranju organizovanih formi afirmisanja i rada odbora. Osnovni odbori počeli su u ovom razdoblju da pronalaze najcelishodnije forme delovanja, koje su najbolje odgovarale konkretnoj situaciji« (podvukao S. Ž.).⁶ Dakle, dok autor u početku citata tvrdi da u periodu od polovine 1921. do sredine veljače godine 1922. odbori za pomoć još nisu formirani, nakon nekoliko rečenica zastupa potpuno suprotno stanovište — da odbori počinju djelovati od rujna godine 1921. Smatramo da ni jedna od tih tvrdnji nije tačna zato što je prvi odbor, koji je odmah počeo djelovati, formiran 27. prosinca godine 1921. u Zagrebu. Iako u Beogradu djeluje još od sredine kolovoza 1921. Narodni odbor za pomoć ruskoj deci, njegov je rad bio u godini 1921. sveden, uglavnom, na objavljivanje apela za pomoć ruskoj djeci, a tek u ožujku godine 1922. prerasta u Narodni odbor za pomoć gladnima u Rusiji. Kako autor kasnije navodi te podatke, nije nam jasan njegov stav pri periodizaciji aktivnosti jugoslavenskih odbora za pomoć jer, u svakom slučaju, dovodi neupućenog čitaoca u zabunu. U poglavlju »Formiranje građanskih odbora« Nazečić je obradio uglavnom rad građanskih odbora u Zagrebu i Beogradu za pomoć gladnima u Rusiji.

Govoreći o radu Zagrebačkog građanskog odbora, Nazečić je obradio njegovu djelatnost prilično neujednačeno, te tu nailazimo na velike nedostatke. Autor je naročito veliku pažnju posvetio prvom sastanku Odbora i donošenju njegovog Statuta, te u bilješkama navodi potpun tekst »Nacrta Statuta Odbora za pomoć gladnima u Rusiji« što, po našem mišljenju, nije potrebno, budući da već u samom članku prilično opsežno govori o Statutu Odbora. Nasuprot tome uopće se ne osvrće na stav Hrvatske republikanske seljačke stranke prema toj akciji ni na djelatnost njezine sekcije »Hrvatsko selo«. Tu sekciju spominje samo navodeći prisustvo njezinog delegata Stjepana Kranjčevića sastanku predstavnika zagrebačkog i beogradskog odbora 21. srpnja 1922. u Zagrebu. Premda se ne može osporiti značenje HRSS u sakupljanju pomoći, potrebno je istaknuti da HRSS pristupa sakupljanju pomoći tek u ljeto godine 1922. Glasilo stranke *Slobodni dom* od 6. kolovoza 1922. donosi obavijest urednika lista koja — uz članak Stjepana Radića »Hrvatsko selo za izgledniju Rusiju« objavljen u istom broju — predstavlja prvu informaciju *Slobodnog doma* o gladi u Rusiji i akciji za pomoć. U toj se obavijesti izvještava da akcija nije dotad poduzimana zbog sumnje da sakupljena pomoć ne bi bila upućena u Rusiju. Također je zanimljivo spomenuti da HRSS uvjetuje sakupljanje pomoći time da bude upućena »pod hrvatskim imenom«, te je u tu svrhu i osno-

⁶ Isto, 245.

vana sekcija »Hrvatsko selo«,⁷ a obavijest urednika *Slobodnog doma* da »[...] i u ovoj akciji beogradski odbor teži za prvenstvom nad zagrebačkim«⁸ jasno nam pokazuje da su se pojedini građanski političari koristili i tom čisto humanom akcijom u svoje političke svrhe.

Stav glavnih građanskih političara u Hrvatskoj prema toj akciji oštro je osudila *Borba* člankom »Hrvatski blok i Sovjetska Rusija« u kojem se između ostalog kaže:

»[...] 'Hrvat' u svom uskršnjem broju ističe, kako u Genovi sovjetska delegacija istupa kao branič nacionalnih prava Rusije, dok su istovremeno ostaci carske Rusije spremni da paktiraju s neprijateljima integriteta ruske zemlje! Vrlo dobro. Mi bismo međutim hteli da 'Hrvat' bude bar malo dosledniji, pa bismo upitali 'Hrvat' *kako se s ovom njegovom orijentacijom prema Sovjetskoj Rusiji slaže njegovo držanje prema pomoćnoj akciji za gladne u Rusiji?* Da nije moguće kad je reč o ovoj međunarodnoj akciji čovječnosti Hrv. blok i pored svih svojih fraza njegovog predsednika g. Radića, isto tako reakcionaran kao i vladajuća radikalsko-demokratska koalicija, da već ne kažemo, još reakcionarniji?!

Kako da se inače shvati činjenica da *Hrvatski blok sabotira tu pomoćnu akciju*, da baš ovde gde bi na delu mogao da istakne svoju čovečnost i razliku u spoljnoj političkoj orijentaciji od nečovečnosti orijentacije demokrata neće da ju istakne [...].«⁹

Prema tome smatramo da govoriti o djelatnosti Zagrebačkog građanskog odbora nije moguće, a da se ne uključi i ta komponenta. Zaista je nerazumljivo zašto se Nazečić nije osvrnuo na to veoma važno pitanje.

Također kad piše o već spomenutom sastanku predstavnika zagrebačkog i beogradskog odbora od 21. srpnja 1922. u Zagrebu Nazečić spominje uz imena prisutnih i značenje toga sastanka, ali ne navodi izvor toga podatka.

Djelatnost Narodnog odbora za pomoć gladnima, u Beogradu, Nazečić je obradio podrobnije od djelatnosti Zagrebačkog građanskog odbora, iako bi se u povodu toga moglo primijetiti da je trebalo malo više pažnje posvetiti brošuri »U pomoć gladnima u bratskoj Rusiji« u kojoj je slikovito prikazano stanje u krajevima pogođenim glađu, potkrijepljeno izjavama očevidaca, što je imalo veliko propagandno značenje i za akciju beogradskog odbora.

Govoreći o radu ostalih odbora za pomoć gladnima u Rusiji, Nazečić se, kratko, u svega nekoliko rečenica, osvrnuo na rad odbora u Skoplju, Sarajevu i Ljubljani. Iako je autor napomenuo da nije bilo moguće potanje ulaziti u rad svakog pojedinog odbora, budući da ih je, kako navodi Nazečić, na teritoriju Jugoslavije bilo oko 200, smatramo da se svakako trebalo osvrnuti na rad odbora u Splitu, i to zato što je u Splitu i nekim manjim mjestima Dalmacije akcija počela na poticaj mjesnih vlasti, a na preporuku Ministarstva Unutrašnjih Dela, što je svakako imalo političku svrhu. Kao odgovor na to, nekoliko uglednih splitskih ličnosti odlučilo je da, po uzoru na Zagrebački građanski odbor, dade toj akciji čisto privatni karakter. Usprkos lošem ekonomskom stanju, a i suši koja je u to vrijeme pogodila neke krajeve Hrvatske, među njima i Dalmaciju, akcija je naišla na veliki odziv.¹⁰

⁷ *Slobodni dom*, 6. VIII 1922.

⁸ *Slobodni dom*, 13. VIII 1922.

⁹ *Borba*, 20. IV 1922.

¹⁰ *Rusija umire od gladi*, 1/1922, 6.

U poglavlju »Doprinos radničkih organizacija u ostvarenju ciljeva započete akcije« Nazečić je opisao djelatnost Zagrebačkog radničkog odbora — što su ga formirali Nezavisni sindikati — i Medusaveznog sindikalnog odbora u Beogradu koji nije osnovao poseban radnički odbor, ali je pokazao veliku aktivnost u prikupljanju pomoći i propagandi akcije u svome listu *Organizovani radnik*. Opisujući te radničke akcije, Nazečić se također osvrnuo i na to kako su vlasti otežavale prikupljanje pomoći, kao i na sukob s reformističkim sindikatima koji su nastojali iskoristiti tu akciju da optuže Nezavisne sindikate za komunističku propagandu, ističući da je akciju za prikupljanje pomoći počeo »komunistički Medusavezni sindikalni odbor«. U opisivanju te radničke akcije Nazečić se, uglavnom, služio podacima nekoliko radničkih listova (*Radnička štampa*, *Borba*, *Slobodna reč* i *Organizovani radnik*), a, osim dva dokumenta, nije se služio arhivskom građom koja, za razliku od građe o akciji građanskih odbora, u manjem opsegu postoji u Arhivu Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske u Zagrebu. Građu kojom se služio autor nije iscrpio do kraja, a i potkralo mu se pri tom nekoliko pogrešaka. Tako se npr. Nazečić, citirajući dijelove članaka iz *Radničke štampe*, nije pridržavao originala, nego ih je prevodio na ekavsko narječje.¹¹ Nadalje, Nazečić navodi tekst oporuke Alije Alijagića uz napomenu da se nalazi u Arhivu Instituta za proučavanje istorije radničkog pokreta BiH u Sarajevu, bez bilo kakve oznake fonda u kojem se dokument nalazi ili njegove signature.¹²

Očigledan propust Nazečića predstavlja citiranje navodnog napisa Moše Pijade u *Slobodnoj reči*: »[...] Dakle naši listovi nisu našli za shodno čak ni čuda radi i stranog sveta radi, dve-tri licemerne krokodilske suze da proliju nad svojom braćom, bojeći se valjda da bi i te suze mogle da se protumače kao 'antidržavne'. Jer kod nas mora sve da bude, od ustava pa do progresivne paralize 'državotvorno'.«¹³ Osim toga što je Nazečić citat netačno prenio, on navodi kao autora napisa Mošu Pijade, dok je u listu, kao autor citiranog napisa, potpisan Stanislav Vinaver.¹⁴ Da to nije slučajna pogreška potvrđuje i to što Nazečić, pišući o akciji za pomoć gladnima u Rusiji, u svojoj knjizi »Revolucionar Asim Behmen na putevima internacionalizma«, ponavlja istu pogrešku i u citiranju i u navođenju autora.¹⁵

Ako usporedimo taj primjer s nekoliko već navedenih, opravdano se može zaključiti da se Nazečić površno služio građom.

Na kraju, moramo napomenuti da je Dušan Plenča, u predgovoru knjige Ahmeda Nazečića »Revolucionar Asim Behmen na putevima internacionalizma«, pozitivno ocijenivši knjigu napisao: »Ahmed Nazečić, muzejski radnik i istoričar po struci, a publicista po vokaciji, prihvatio se odgovornog zadatka da poniranjem u tajne arhivskih dokumenata i od javnosti odavno zaboravljenih publikacija, izvuče na svetlost dana krupne fragmente proleterskog internacionalizma radničkog pokreta jugoslovenskih naroda [...]. Moderna istraživanja opšte društvene vrednosti ove kampanje oslobodila su pisca faktorizma

¹¹ A. Nazečić, n. dj., 265.

¹² Isto, 270.

¹³ Citat je autor prikaza prepisao iz *Slobodne reči*. Kod Nazečića stoji u prvoj rečenici: »[...] nisu našli za shodno čak ni čuda radi i starog (podvukao S. Ž.) sveta radi [...]«, A. Nazečić, n. dj., 270.

¹⁴ S. Vinaver, Naša štampa i glad u Rusiji, *Slobodna reč*, 20. I 1922.

¹⁵ A. Nazečić, *Revolucionar Asim Behmen na putevima internacionalizma*, Sarajevo, 1967, 160.

i dogmatizma imaginatornog pristupa izvornoj materiji i omogućila mu da pronikne u bit društveno-političke vrednosti ovog pokreta. Dogmatičari će verovatno zameriti autoru što nije detaljnije istraživao i obradio »delatnost odbora za prikupljanje pomoći vlade Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca [...]«¹⁶ Smatramo da zaista ne treba komentara toj neargumentiranoj izjavi D. Plenče, koji unaprijed proglašava svaku eventualnu buduću kritiku Ahmeda Nazečića dogmatizmom, a ujedno, što se vidi i iz citata, i sam dokazuje da ne poznaje dovoljno problematiku govoreći o »odborima za prikupljanje pomoći vlade Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca«. Ipak se usprkos tome izražava u superlativima o tekstu Ahmeda Nazečića. Ako Plenča smatra pod »modernim istraživanjem« citiranje građe, koju je autor površno pregledao, slobodni smo konstatirati, pa makar bili i »dogmatičari«, da je rad A. Nazečića bez sumnje vrijedan pažnje kao prvi prilog koji obrađuje tu problematiku, ali da, na žalost, postupak u obradi ne odgovara vrijednoj zamisli. Usprkos navedenim velikim nedostacima smatramo da rad Nazečića predstavlja poticaj za dalje istraživanje te problematike, te je u tu svrhu i nastao ovaj kritički prikaz.

Slobodan Žarić

DVA ZBORNIKA DOKUMENATA

1. *Aprilski rat 1941, knj. I, Beograd 1969, str. 985 + 64;*
2. *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije, tom XIII, knj. I, Dokumenti Kraljevine Italije 1941, Beograd 1969, str. 823 + 66.*

Već dva decenija Vojnoistorijski institut izdaje značajne »Zbornike dokumenata i podataka o oslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije 1941—1945«. Dokumenti, koje je ova edicija dosad predočila u gotovo 150 knjiga imaju pretežno vojni a djelomično politički karakter, i svrstani su po republikama ili po specifičnim domenama, kao što su dokumenti o mornarici, avijaciji, politički dokumenti itd. Historičari narodnooslobodilačkog rata i revolucije, kojima su ti zbornici prvenstveno namijenjeni, sve više osjećaju nedostatak dokumenata druge vrste, koji koji bi upotpunili prazninu nevojnih aspekata. Druga izdanja, mimo Vojnoistorijskog instituta, kao što su dokumenti o dva zasjedanja AVNOJ-a (izdanje Prezidijuma FNRJ), o ZAVNOH-u (izdanje Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske), o sanitetu u NOR-u (izdanje Sanitetske uprave JNA), o narodnoj vlasti (L. Geršković) i drugih pojedinih autora (S. Nešović, M. Bulajić, B. Krizman itd.), samo djelomično dopunjavaju fond objavljene izvorne građe drugog karaktera. Na širem planu, uzeti zajedno, oni imaju i tako veliku vrijednost ali su nesistematski prikupljeni i nepotpuni. Kao što smo, u međunarodnim razmjerima, zauzeli istaknuto mjesto u objavljivanju ratnih vojnih dokumenata tako smo, u odnosu na zemlje koje objavljuju dokumente druge vrste, na začelju.

¹⁶ Isto, 5—7.